

basic types of anticipation and social support for all groups studied. The total rate of social support and social integration index lower in the group of persons with destructive social adaptation level compared to the other groups studied.

Key words: *personality, anticipation, social support, social integration, social support.*

Завацький Вадим Юрійович – кандидат психологічних наук, докторант кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк.

УДК 159.92

Каширіна Є.В., Бровендер О.О., Побокіна Г.М.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті розглянуто соціально-психологічну структуру професійної діяльності фахівців соціономічного профілю. Наголошується, що особливі уваги заслуговують соціономічні професії, які передбачають постійну взаємодію та безпосереднє спілкування в процесі професійної діяльності, а до представників цих професій висуваються підвищені вимоги, оскільки об'єктом їх праці є інші люди. Сучасне суспільство вимагає від такого фахівця не тільки великого обсягу професійних знань, а й ряду якостей зрілої особистості, як-то: готовність до зміни і розвитку, прийняття самостійних рішень, співвіднесення своїх життєвих сенсів зі смислами суспільства та загальнолюдськими цінностями.

Ключові слова: *професійна діяльність, соціономічні професії, професійні деформації, редукція професійних обов'язків, соціальна підтримка, соціальна інтеграція.*

Постановка проблеми. Вивчення структури професійної діяльності в сучасній науці посідає чільне місце в ряді наукових напрямків психології. Як відомо, у психології зв'язок особистості з виробленою нею діяльністю широко досліджувався та знайшов вираження у структурованому діяльнісному підході, згідно якому між суб'єктом та його діяльністю відбувається взаємовплив [1].

Діяльність можна класифікувати за різними ознаками. Головною з них є якісна своєрідність діяльності. За цією ознакою виокремлюють різні види діяльності, зокрема професійну. Іншим критерієм є зовнішній, матеріальний, або внутрішній, теоретичний характер діяльності – це різні форми діяльності. Зовнішні та внутрішні форми діяльності взаємопов'язані й переходять одна в одну в процесах інтеріоризації та екстеріоризації. При цьому дія одного виду чи типу може входити як утворюючий елемент у діяльність іншого типу чи виду; теоретична дія може входити до складу практичної дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи проблему діяльності та психіки, Б. Ломов визначає, що будь-яка діяльність має зовнішню й внутрішню складові й вони пов'язані між собою неперервно. Розподіл діяльності на зовнішню і внутрішню – це не природний розподіл. Будь-яка зовнішня дія опосередковується процесами, які відбуваються всередині суб'єкта, а внутрішній процес так чи інакше проявляється ззовні. Завдання психології полягає не в тому, щоб їх спочатку розділити, а потім шукати як вони пов'язані, а в тому, щоб вивчаючи «зовнішній бік» діяльності, розкрити «внутрішній бік», а точніше, зрозуміти реальну роль психічної діяльності [17].

У психології діяльність розглядається як одна з провідних категорій, що є

джерелом рушійних сил розвитку особистості, та як складова життєвої стратегії особистості [1]. Діяльність розглядається як специфічно-людський спосіб ставлення до світу, у ході якого людина відтворює і творчо перетворює природу, роблячи тим самим себе діяльним суб'єктом, а засвоювані нею явища природи – об'єктом своєї діяльності [13]. На відміну від наведеного розуміння діяльності філософами, психологами розглядають діяльність як феномен, що характеризує функцію індивіда в процесі його взаємодії з навколишнім світом [9]. За визначенням О. Леонтьєва терміном діяльність позначаються ті процеси, які, здійснюючи те або інше ставлення людини до світу, являють собою відповідні їм потреби [12]. Вчений визначає потреби одним із компонентів структури діяльності. Отже, основними компонентами діяльності є потреби і мета.

Діяльність як «внутрішню» (психічну) і «зовнішню» (фізичну) активність людини, регульовану усвідомлюваною метою розглядає А. Петровський [14]. Активність передбачає наявність певної потреби, як збудника активності, можна сказати, що вченим у якості основних компонентів діяльності виокремлені потреби та цілі. Дотримується цієї точки зору й Г. Костюк, який розглядає діяльність як найважливішу форму вияву активного ставлення людини до оточуючої дійсності [5].

За К. Платоновим діяльність – є категорією всіх наук про живу природу в суспільстві [14]. Дослідник виділяє три категорії психічних явищ: потреби як спонукання, увагу як організуючий чинник, психомоторику як оптимізацію психічної діяльності. На цій основі формується складна наочна діяльність, яка є вже функцією не особистості, а людини в цілому. Визначення Р. Немова полягає в тому, що діяльність як специфічний вид активності людини спрямована на пізнання та творче перетворення оточуючого середовища [10]. В діяльності формується та проявляється система психічних процесів, станів і властивостей індивіда. В. Шадріков розглядає діяльність як форму активного ставлення суб'єкта до дійсності, спрямованого на досягнення свідомо поставленої мети і пов'язаного зі створенням суспільно значущих цінностей, засвоєнням суспільного досвіду [2]. Учений розглядає діяльність як багаторівневе поліструктурне утворення, що має особистісно-мотиваційний; компонентно-цільовий; структурно-функціональний; інформаційний; психологічний; індивідуально-психологічний рівні аналізу.

Отже, найчастіше під діяльністю розуміють певну форму вияву активності людини, що спрямовується її потребами і мотивами. Крім цього, до основних психологічних характеристик діяльності відносять активність, усвідомленість, цілеспрямованість, наочність і системність будови [7].

Разом із цим, як показує аналіз наукової літератури, структура діяльності може зазнавати істотні зміни залежно від умов, видів і форм її реалізації [14].

Встановлено, що різні види діяльності як соціальної категорії, формуються і розвиваються в процесі історичного розвитку суспільства. Діяльність будь-якої окремої людини включена в систему суспільних відносин, поза яких вона взагалі не існує. Таким чином, основним видом діяльності людини є соціально обумовлена, усвідомлена, цілеспрямована праця, головні характеристики якої властиві, зокрема, професійній діяльності. Треба відзначити, що професійна діяльність обов'язково припускає наявність відповідних знань, умінь і навичок в тій або іншій конкретній галузі, які підтверджені наявністю документа.

Серед різноманітних видів соціальної зовнішньої діяльності особистості професійна посідає окреме місце. Тільки професійна діяльність визначає основну форму активності суб'єкта, їй присвячена основна частина життя особистості. Більшості осіб саме цей вид діяльності надає можливість задовольнити всю гамму їхніх потреб, розкрити свої здібності, утвердити себе як особистість, досягти певного соціального

статусу. Професійна діяльність, заповнюючи понад дві третини свідомого життя людини, тим самим визначає її сутність як основу розвитку самої особистості. Багатство внутрішньої структури особистості здебільшого залежить від її діяльності, а професія складає головну, найбільш суттєву, спрямовану її частину [12].

Мета статті – розкрити особливості соціально-психологічної структури професійної діяльності фахівців соціономічного профілю та розглянути соціономічні професії, які передбачають постійну взаємодію та безпосереднє спілкування в процесі професійної діяльності.

Вклад основного матеріалу і результатів дослідження. Психологічному аналізу професійної діяльності приділялася значна увага в багатьох науково-прикладних напрямках психологічної науки, зокрема в психології праці, інженерній психології, психології управління. Серед закордонних вчених, які працювали в цьому напрямку відомі праці О. Ліпмана, Г. Мюнстерберга, В. Штерна та інших дослідників, які здебільшого були спрямовані на визначення придатності до майбутньої професійної діяльності шляхом тестового обстеження і створення низки методичних розробок для психологічного вивчення професійної діяльності [16].

Розробка принципів і методів психологічного аналізу професійної діяльності проводилася у рамках двох основних напрямках. Завдання першого полягало в описі і психофізіологічному аналізі різних професій для професійного відбору і профконсультації; професійного втомлення і професійного навчання; раціоналізації робочого місця, реконструкції і проєктування професій. У цьому напрямку розгорнулися роботи методичного і практичного характеру (Б. Ананьєв, М. Левітов та ін.) [4]. Завдання другого напрямку – створення психологічної класифікації професій. Принципи психологічної систематики професій почали розроблятися психотехніками С. Геллерштейном, С. Струмлінім та ін. [3].

При дослідженні професійної діяльності слід зупинитися на визначенні поняття «професія» у науковій літературі. Одним із поширених визначень професії є: «діяльність, за допомогою якої певна особа бере участь у житті суспільства, як спосіб, що служить головним джерелом матеріальних засобів для існування, а також як те, що має визнаватися за професією особистісною самосвідомістю даної особистості» [15].

Є. Клімов визначає кілька дефініцій цього поняття: професія як спільність людей, що займаються близькими проблемами і ведуть приблизно однаковий спосіб життя (тобто будь-яка професія накладає свій відбиток на життя людини); професія як область додання сил, пов'язана з виділенням (і уточненням) самого об'єкта і предмета професійної діяльності; професія як діяльність і область вияву особистості; професія як система, що історично розвивається; професія як реальність, творчо сформована самим суб'єктом праці [8].

Разом із характеристиками трудової професійної діяльності в науковій літературі пропонуються різні класифікації професій. У сучасній науці найбільш відома типологія професій, запропонована Є. Клімовим. В цій класифікації критерієм виступає ставлення людини (суб'єкта праці) до предмета праці. В залежності від особливостей основного предмета праці всі професії за Є. Клімовим поділяються на п'ять головних типів: людина-природа (біономічні спеціальності); людина-техніка (технономічні спеціальності); людина-людина (соціономічні спеціальності); людина-знакові системи (сигнономічні спеціальності); людина-художній образ (артономічні спеціальності) [5].

За рівнем і характером необхідної кваліфікації всі професії розподіляють на чотири кваліфікаційні категорії: висококваліфікована, кваліфікована, малокваліфікована і некваліфікована праця.

Існує класифікація, в якій всі професії розподіляються за переважними професійними цінностями: цінності спілкування; інтелектуальна активність; практико-технічна активність; художня активність; соматична активність; матеріальна (економічна) активність [6].

Соціономічні (ті, що допомагають) професії (від лат. *society* – суспільство) – це професії, які в процесі діяльності ґрунтуються на спілкуванні типу «людина–людина». Людина або група людей для представників соціономічних спеціальностей є не соціальним середовищем виробничої сфери, а предметом професійної діяльності. Згідно з таким твердженням, соціономічні професії асоціюються з вивченням і поясненням соціальних стосунків, соціального розвитку суспільства, впливом на соціальні процеси на різних рівнях соціальної взаємодії [9]. Саме тому доречним вбачається визначення Л. Буркової: «соціономічні професії – це професії, що вирішують професійні завдання, пов'язані з соціальними стосунками в суспільстві, зміст яких зосереджено на їх розвитку, регуляції, дослідженні соціальних закономірностей і тенденцій, збереженні, трансформації історично визначених і прийнятих у суспільстві форм культури й традицій на всіх рівнях соціальної взаємодії: психолог, педагог, соціальний педагог, соціальний працівник, журналіст, політолог, соціолог, юридичні професії» [17, с. 72].

Використання словосполучення «соціономічні спеціальності» чи «соціономічні професії» не змінює загального змісту ідеї професій соціономічного профілю. Якщо звернутись до тлумачного словника [15], знаходимо, що «спеціальність» те ж саме, що і «професія». Тому нами використовувались обидва словосполучення залежно від контексту та стилістики тексту. Серед соціономічних професій існують ті, які завжди актуальні. Це спеціальності з напруженими і складними умовами праці, високою плінністю кадрів тощо [17].

Професії типу «людина–людина» відрізняють особливості умов, засобів, предмета й продукту праці. Діяльність у професіях соціономічних типу орієнтована на інших людей (або їх групи), які володіють власною активністю та оцінкою, можуть сприяти (або протидіяти) діям суб'єкта праці. Соціономічні професії характеризуються відсутністю єдиних і жорстких вимог до процесу професійної діяльності і до продукту праці. Водночас до представників таких професій застосовуються високі психологічні, професійні, особистісні вимоги, відповідно до того, що об'єктом праці є інші люди [16, с. 181].

Професії соціономічного типу припускають також і особливий тип взаємодії – «поведінку допомоги» [12]. На думку К. Роджерса, «допомагаючими» варто називати відносини, у яких одна зі сторін має намір надавати допомогу іншій стороні в розвитку, особистісному зростанні, в умінні ладити з іншими людьми та створенні комфортних умов для існування.

Допомагаюча діяльність стає професією, коли суб'єкт допомагаючої діяльності не лише здійснює цілеспрямовані дії відносно того, кому він допомагає, а й водночас усвідомлено застосовує спеціальні знання, уміння та навички для реалізації допомагаючих технологій [8].

Професійна діяльність фахівців соціономічних професій – це діяльність, під час якої професійні компетенції усвідомлено використовуються фахівцем (при безпосередній взаємодії з людиною, яка звернулася по допомогу), з метою надання фізичної, соціальної та психологічної допомоги тому, хто її потребує, для поліпшення якості його життєдіяльності (О. Єрмолаєва, В. Ісаєв) [1].

Соціономічна професійна діяльність включає комплекс професійних обов'язків, передбачає роботу з людьми, основана на цінностях спілкування і взаємодії, є

самостійною працею в межах завдання, є виконавською й організуючою (Дж. Голланд, А. Журба, Є. Клімов, В. Скребець, Л. Пілецька, Б. Федоришин та ін.) [5]. Узагальнено психологічні вимоги, які висуваються до фахівців соціономічного профілю: соціальна компетентність, здатність розпізнавати емоції і управляти ними, психологічна культура (О. Бондаренко, А. Борисюк, Л. Карамушка, В. Панок, В. Рибалка, М. Савчин та ін.) [2].

У результаті аналізу специфіки соціального об'єкта й предмета діяльності, а також відмінностей у здійснюваних людиною функціях підтверджено, що клас соціономічних професій є неоднорідним і містить різні типи професій, що висувають до людини різні психологічні вимоги [6]. Наприклад, специфічні особливості професії психолога полягають у тому, що до його особистості висуваються певні вимоги, оскільки рівень і якість професійної майстерності, успішність професійної діяльності психолога переважно визначаються не лише рівнем володіння психологічними знаннями, а й залежать від особливостей розвитку його особистості. Психологи відрізняються схильністю до емпатії, щирі та емоційні у спілкуванні, уміють поєднувати прямотинійність і тактовність. Серед цінностей називають активне життя, життєву мудрість та досвід, цікаву роботу, постійний розвиток і творчість. Важливим мотивом вибору професії психолога є прагнення до самовдосконалення, самореалізації. Значну роль відіграє можливість розв'язати за допомогою професії особисті проблеми. Рішення про вибір професії приймається самостійно та без сумнівів. Планується робота за фахом.

Виділяються такі основні типи особистості і типи професійного середовища: реалістичний тип (техніка, чоловічі професії); інтелектуальний тип; соціальний; конвенційний (знакові системи, що вимагають структурованості); підприємницький; артистичний [17].

Зауважимо, що до представників соціономічних професій взагалі висувається ряд вимог. По-перше, вони повинні мати організаторські та управлінські здібності, які надають можливість керувати групою, колективом, суспільством людей, виховувати людей певного віку; по-друге, здійснювати дії з обслуговування матеріальних, духовних та соціальних потреб людства [5].

Стосовно виконавчо-рухового боку праці, професії цього типу мають власні особливості. У представників цих професій має бути й розвинена міміка, пантоміміка, виразні особливості зовнішності, навіть одягу. Цілий ряд професій типу «людина-людина» вимагає від працівника певного рівня точності та координації професійних дій. Серед вимог до вказаного типу професій виступає також вміння добре володіти письмовою та усною мовами (чіткість, виразність, зв'язність тощо), вміння спілкуватися з різними верствами населення у відповідності до моральних та юридичних норм суспільства. Протипоказаннями до вибору професій цього типу є дефекти мовлення, замкненість в собі, явні фізичні недоліки.

Проте професій і спеціальностей типу «людина-людина» налічується багато. Кожна з них характеризується своїми задачами, змістом, специфічними особливостями. Через неоднорідність професій цього типу виникла необхідність розподілу професій всередині даного типу на підтипи, які дозволяють найбільш оптимально знаходити відповідність між психологічними властивостями особистості й об'єктивними вимогами професії. Було виділено шість класів, які умовно названі за більшістю представлених у них професій – «педагоги» (викладачі, вихователі, вчителі, психологи, спортивні тренери), «продавці» (продавці, товарознавці), «контролери» (контролери кас, бортпроводники, проводники пасажирських вагонів, телефоністи), «медики» (лікарі, акушери, фельдшери, медичні сестри), «культпрацівники» (журналісти, екскурсоводи,

бібліотекарі, клубні працівники), «юристи» (юристи, інспектори міліції й інспектори у справах неповнолітніх, фахівці з міжнародних відносин) [3].

Провідним мотивом вибору професії педагога є прагнення до нового й невідомого. Майбутнім педагогам властива обережність, розважливості та консервативність. Педагогічна діяльність – це діяльність специфічна, головною особливістю якої є те, що основним предметом праці тут є особистість іншої людини. Тому педагогічна професія належить до широкого класу професій соціономічного типу. Проте педагогічна діяльність відрізняється своєю специфічністю навіть і всередині цього виду професій, тому що в центрі цієї діяльності особистість, яка лише формується. А ця особистість особливо чутлива до різних соціальних впливів, зокрема, і до професійно-педагогічних

Відзначимо, що діяльність «педагогів» визначається особливостями предмету праці (статевовіковими та індивідуально-типологічними характеристиками особистості) й особливостями мети праці: виховання, навчання, професійна підготовка фахівців у системі навчальних закладів. Робота припускає тісну взаємодію з об'єктом діяльності. Тому до особистості працівника даного класу висуваються певні вимоги. Зокрема, наявність педагогічних і організаторських здібностей, уміння володіти увагою слухачів, здатністю логічно і дохідливо висловлювати матеріал тощо.

За своїми психологічними ознаками професії другого («продавці») та третього («контролери») класу схожі за метою праці, зокрема торгове і соціально-побутове обслуговування, задоволення матеріальних потреб і запитів людей. Спілкування працівника з об'єктом професійної діяльності обмежено службовими інструкціями, стереотипізовано і має в основному інформаційний характер. Тому від працівника не вимагається глибокого і всебічного проникнення в глибинні особистісні відмінності, інтереси, світогляд іншої людини. Однак висуваються значні вимоги до емоційної стійкості й вольової сфери (уміння володіти собою).

Для представників четвертого класу («медики») – предметом праці є не просто інша людина, а індивід з відхиленнями у стані здоров'я. Отже, предметом професійної діяльності є певне захворювання, а об'єктом праці виступає людина.

Особливостями змісту трудової діяльності «культпрацівників» є задоволення духовних запитів людини, організація відпочинку і дозвілля. Як і у попередньому випадку, процес пізнання іншої особистості в професіях даного класу відходить на другий план. Тут успіх трудової діяльності в значній мірі залежить від професіоналізму працівника, його такту й ініціативності у встановленні ділових контактів з читачами, туристами, людьми, які перебувають в будинку відпочинку або пансіонаті, учасниками ділової зустрічі.

Найбільш значущими для «юристів» є уміння розпізнавати причини відхилення в соціальній поведінці людини й ухвалення відповідних рішень стосовно її долі. Працівнику недостатньо лише зовнішньої реєстрації (сприйняття) поведінки, вчинку людини. Необхідне проникнення в сутність даної особистості, індивідуальний підхід, що вимагає значної розумової напруженості. Ступінь повноти і правильності сприйняття мотивів поведінки людини залежить від розуміння того, наскільки внутрішня сутність людини прямо і безпосередньо виявляється в її діях і вчинках [9; 14].

Отже, зі здійсненого аналізу заропонованих Є. Клімовим характеристик професій доходимо висновку про неоднорідність вимог які висуваються до особистості працівника. Ці відмінності торкаються й особливостей предмету і мети праці, а також характеру спілкування: його стилю, спрямованості, темпу, тривалості [5].

Всі досліджувані типи професій, виходячи з предмету праці, можна розбити на дві групи, а саме професії, які припускають безпосередній вплив (впливають) на особистість; професії, які не мають вагомого впливу на особистість й спрямовані здебільшого на надання послуг.

За зазначеною вище типологією «педагогів», «юристів» і «медиків» можна віднести до першої групи, до другої групи – «продавців», «контролерів», «культпрацівників».

У свою чергу, серед професій першої групи, відповідно до мети праці і з погляду особливостей впливу на особистість, можна виділити дві підгрупи, а саме: професії, спрямовані на розвиток особистості, і професії, спрямовані на відновлення функцій організму і психіки. Тобто, можна вважати, що до першої групи належать «педагоги» та «юристи», а до другої – «медики». Серед професій другої підгрупи, відповідно до мети праці, виокремлюють професії, спрямовані на задоволення матеріальних потреб і запитів та забезпечення руху продуктів праці, і професії, спрямовані на задоволення потреб в організації дозвілля і отриманні інформації. Якщо розглядати ці професії з погляду безпосередньої й опосередкованої дії на особистість, то можна вважати, що, діяльність «педагогів» і «юристів» припускає глибоке проникнення в особистість людини, діяльність «медиків» і «культпрацівників» впливає на особистість опосередковано, а діяльність «продавців» і «контролерів» не має особливого розвиваючого впливу на особистість. [6].

Основними психологічними вимогами до соціономічних професій, спрямованих на розвиток особистості виокремлюють: прагнення до спілкування; уміння легко вступати в контакт з незнайомими людьми; стійке добре самопочуття при роботі з людьми; доброзичливість, чуйність; витримка; уміння управляти емоціями; здатність аналізувати поведінку оточуючих і свою власну, розуміти наміри і настрої інших людей, здатність розбиратися у взаємостосунках людей, уміння злагоджувати розбіжності між ними, організувати їх взаємодію; здатність у думках ставити себе на місце іншої людини, уміння слухати, враховувати думки іншої людини; здатність володіти мовою, мімікою, жестами; розвинута мова, здатність знаходити спільну мову з різними людьми; уміння переконувати людей; акуратність, пунктуальність, зібраність; знання психології людей [11].

Основними загальними психологічними вимогами професій соціономічного профілю є соціальна компетентність; здатність розпізнавати емоції й управляти ними (емоційна культура); психологічна культура. Аналіз цих складових показав, що соціальна компетентність є необхідною складовою психологічної культури.

Психологічна культура особистості знаходить свій прояв в усіх сферах життєдіяльності людини. Вона включає як зовнішню, так і внутрішню характеристики особистості, які відображають спосіб, якість її діяльності в різних сферах життя і рівень її культурного розвитку як прагнення творчої самореалізації [96]. Комунікативна компетентність розглядається не тільки як опосередковуюча ланка, але і як інструментальний засіб. У цьому випадку інформація циркулює між партнерами, оскільки вони рівною мірою активні, а інформація збільшується, збагачується, розширюється.

Вчені виокремлюють складові професійної досконалості виокремлює фахівців соціономічного профілю [14]: теоретична компетентність – сукупність загальних та спеціальних знань, якими володіє фахівець у певній професійній сфері; практична компетентність – сукупність практичних навичок, якими володіє фахівець; професійно-важливі якості особистості – властивості особистості, сукупність яких є потенційними

або актуальними здібностями до професійної діяльності; мотивація професійного вдосконалення – сукупність мотивів, які спонукають особистість до вдосконалення професійної діяльності.

Висновки. На нашу думку, на підставі проведеного аналізу можна констатувати, що до основних складових професійної діяльності представників соціономічних професій належать: професійна компетентність, яка включає соціальну компетентність, здатність розпізнавати емоції й управляти ними, психологічна культура; професійна мотивація. Отже, особливої уваги заслуговують соціономічні професії, які передбачають постійну взаємодію та безпосереднє спілкування в процесі професійної діяльності, а до представників цих професій висуваються підвищені вимоги, оскільки об'єктом їх праці є інші люди.

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Адлер А. Наука жить / А. Адлер // Психология личности в трудах зарубежных психологов / Сост. и общ. ред. А. А. Реана. – СПб. : Питер, 2000. – 320 с.
3. Андреева И.Н. Предпосылки развития эмоционального интеллекта / И.Н. Андреева // Вопр. психологии. – 2007. – № 5. – С. 57 – 65.
4. Байдик В. В. Психодіагностичні методики дослідження професійного стресу працівників освіти / В. В. Байдик // Актуальні проблеми психології : Екологічна психологія : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – Т. 7. – Вип. 33. – С. 16 – 25.
5. Бергер П. Социальное конструирование реальности: трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман ; [пер. К.Рудкевич]. – М. : МЕДИУМ, 1995. – 322.
6. Венгер Г.С. Самоактуалізація майбутнього фахівця соціальної сфери / Г.С. Венгер // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – № 1(39). – Северодонецьк : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2016. – С. 36 – 45.
7. Журба А.М. Аналіз понятійного конструкту «особистісні копінг-деструкції» в науковій літературі / А.М. Журба // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2015. – Вип. 42. – С. 16 – 21.
8. Завацька Н.Є. Аналіз соціально-психологічних особливостей адаптації до навчання майбутніх фахівців соціономічного профілю / Н.Є. Завацька та ін. // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – № 2(37). – Т. 2. – Северодонецьк : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2015. – С. 192 – 199.
9. Завацька Н.Є. Соціально-психологічні особливості професійних деструкцій та антиципаційної спроможності особистості / Н.Є. Завацька, Є.В. Каширіна // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – № 2(37). – Т. 2. – Северодонецьк : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2015. – С. 70 – 77.
10. Карамушка Л.М. Види інтерактивних технік та особливості їх застосування у підготовці менеджерів та працівників організацій / Л.М. Карамушка, М.П. Залигіна // Актуальні проблеми психології. – Т. 1. Соціальна психологія. Психологія управління.

Організаційна психологія. – К. : Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2002. – Ч. 6. – С. 275 – 284.

11. Карамушка Л.М. Концептуальні засади дослідження підготовки практичних психологів до надання психологічної допомоги управлінському персоналу організації / Л.М. Карамушка // Актуальні проблеми психології. – Т. 1. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К. : Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2001. – Вип. 2. – С. 260 – 267.

12. Каширіна Є.В. Соціально-психологічні аспекти професійної діяльності працівників соціономічної сфери / Є.В. Каширіна // Психологічні засади подолання наслідків професійного стресу : монографія / за ред. Н.С. Завацької. – [2-ге вид.; перероб. і доп.]. – Северодонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2017. – С. 45 – 65.

13. Ковальчук З.Я. Вплив формувального експерименту на комунікативну толерантність та рефлексійність особистості у професійній взаємодії / З.Я. Ковальчук // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка – Вип. 121. – Т. I / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. – Чернігів : ЧНПУ, 2014. – С. 164 – 169.

14. Літвінова О.В. Прояв гендерних стереотипів в уявленнях молоді про соціальні ролі / О.В. Літвінова // Зб. наук. праць Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. – Серія : філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Вид-во «Плай» ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2014. – Вип. 19. – Ч. 1. – С. 227 – 234.

15. Мітїчкіна О.О. Професійне самовизначення особистості у сучасному глобальному світоустрої / О.О. Мітїчкіна та ін. // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – № 3(41). – Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. – С. 85 – 94.

16. Провоторова Н.В. Характеристика управлінської діяльності, як професії типу «людина-людина» / Н.В. Провоторова // Теоретичні і прикладні проблеми психології та педагогіки. Збірник наукових праць СНУ ім. В. Даля – 2008. – № 3 (20) – С. 181 – 187.

17. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2001. – 720 с.

Транслітерація

1. Abulhanova-Clavckaja K. A. Strategija jizni / K. A. Abulhanova-Clavckaja. - M. : M'icl, 1991. - 299 c.

2. Adler A. Nauka jiti / A. Adler // Psihologija lichnosti v trudah zarubejnih psihologov / Soct. i obsch. red. A. A. Reana. - SPb. : Piter, 2000. - 320 c.

3. Andreeva I.N. Predpoc'ilki razvitija emotsionalnogo intelekta / I.N. Andreeva // Vopr. psihologii. - 2007. - № 5. - С. 57 - 65.

4. Ba'dik V. V. Psihodiagnostichni metodiki doclidjennja profeci'nogo strecu pratsivnikiv ocviti / V. V. Ba'dik // Aktualni problemi psihologii : Ekologichna psihologija : zb. nauk. prats. Inститutu psihologii imeni G. C. Kostjuka NAPN Ukraїni / za red. C. D. Maksimienka. - Jitomir : Vid-vo JDU im. I. Franka, 2013. - T. 7. - Vip. 33. - С. 16 - 25.

5. Berger P. Cotsialnoe konstruovanie realnosti: traktat po cotsiologii znanija / P. Berger, T. Lukman ; [per. K.Rudkevich]. - M. : MEDIUM, 1995. – 322 c.

6. Venger G.C. Samoaktualizatsija ma'butnogo fahivtsja cotsialnoi sferi / G.C. Venger // Teoretichni i prikladni problemi psihologii : zb. nauk. prats

Chidnoukraïnskogo natsionalnogo univercitetu im. V. Dalja. - № 1(39). - Ceverodonetsk : Vid-vo CNU im. V. Dalja, 2016. - C. 36 - 45.

7. Jurba A.M. Analiz ponjati'nogo koncktruktu «ocobicticni kopinq-deckruktcii» v naukovî literaturi / A.M. Jurba // Aktualni problemi psihologii : zb. nauk. prats Inctitutu psihologii imeni G.C. Kocktjuka NAPN Ukraïni / Za red. C.D. Makkimenka, L.M. Karamushki. - K. : Inctitut psihologii imeni G. C. Kocktjuka NAPN Ukraïni, 2015. - Vip. 42. - C. 16 - 21.

8. Zavatska N.E. Analiz cotsialno-psihologichnih ocoblivoct' adaptatsii do navchannja ma'butnih fahivtsiv cotsionomichnogo profilju / N.E. Zavatska ta in. // Teoretichni i prikladni problemi psihologii : zb. nauk. prats Chidnoukraïnskogo natsionalnogo univercitetu im. V. Dalja. - № 2(37). - T. 2. - Ceverodonetsk : Vid-vo CNU im. V. Dalja, 2015. - C. 192 - 199.

9. Zavatska N.E. Cotsialno-psihologichni ocoblivocti profeci'nih deckruktcii ta antispatsi'noï cpromojnosti ocobictociti / N.E. Zavatska, E.V. Kashirina // Teoretichni i prikladni problemi psihologii : zb. nauk. prats Chidnoukraïnskogo natsionalnogo univercitetu im. V. Dalja. - № 2(37). - T. 2. - Ceverodonetsk : Vid-vo CNU im. V. Dalja, 2015. - C. 70 - 77.

10. Karamushka L.M. Vidi interaktivnih tehnik ta ocoblivocti ih zactocuvannja u pidgotovtsi menedjeriv ta pratsivnikov organizatsi' / L.M. Karamushka, M.P. Zaligina // Aktualni problemi psihologii. - T. 1. Cotsialna psihologija. Psihologija upravlinnja. Organizatsi'na psihologija. - K. : In-t psihologii im. G.C. Kocktjuka APN Ukraïni, 2002. - CH. 6. - C. 275 - 284.

11. Karamushka L.M. Kontseptualni zacadi doclidjennja pidgotovki praktichnih psihologiv do nadannja psihologichnoï dopomogi upravlinckomu perconalu organizatsii / L.M. Karamushka // Aktualni problemi psihologii. T. 1. Cotsialna psihologija. Psihologija upravlinnja. Organizatsi'na psihologija. - K. : In-t psihologii im. G.C. Kocktjuka APN Ukraïni, 2001. - Vip. 2. - C. 260 - 267.

12. Kashirina E.V. Cotsialno-psihologichni acpekti profeci'noï dijlnociti pratsivnikov ctsionomichnoï cferi / E.V. Kashirina // Psihologichni zacadi podolannja naclidju profeci'nogo ctreču : monografija / za red. N.E. Zavatskoï. - [2-ge vid.; pererob. i dop.]. - Ceverodonetsk : CNU im. V. Dalja, 2017. - C. 45 - 65.

13. Kovalchuk Z.JA. Vpliv formuvalnogo ekcperimentu na komunikativnu tolerantnict ta reflekcii' ocobictociti u profeci'ni' vzaemodii / Z.JA. Kovalchuk // Vicnik CHernigivckogo natsionalnogo pedagogichnogo univercitetu imeni T.G. SHEvchenka - Vip. 121. - T. I / CHernigivcki' natsionalni' pedagogichni' univercitet imeni T.G. SHEvchenka; gol. red. Nocko M.O. - CHernigiv : CHNPU, 2014. - C. 164 - 169.

14. Litvinova O. V. Projav gendernih ctereotipiv v uvajlennjah molodi pro cotsialni roli / O. V. Litvinova // Zb. nauk. prats Prikarpatckogo natsionalnogo univercitetu imeni Vacilja Ctefanika. - Cerija : filocofija, cotsiologija, psihologija. - Ivano-Frankivck : Vid-vo «Pla» TSIT Prikarpatckogo natsionalnogo univercitetu imeni Vacilja Ctefanika, 2014. - Vip. 19. - CH. 1. - C. 227 - 234.

15. Mitichkina O.O. Profeci'ne camoviznachennja ocobictociti u cuchacnomu globalnomu cvitoutocroï / O.O. Mitichkina ta in. // Teoretichni i prikladni problemi psihologii : zb. nauk. prats Chidnoukraïnskogo natsionalnogo univercitetu im. V. Dalja. - № 3(41). - Ceverodonetsk : Vid-vo CNU im. V. Dalja, 2016. - C. 85 - 94.

16. Provotorova N.V. Harakterictika upravlinckoï dijlnociti, jak profeciï tipu «ljudina-ljudina» / N.V. Provotorova // Teoretichni i prikladni problemi psihologii ta pedagogiki. Zbirnik naukovih prats CNU im. V. Dalja - 2008. - № 3 (20) - C. 181 - 187.

17. Rubinshte'n C.L. Ocnov'i obsche' psihologii / C.L. Rubinshte'n. - CPb. Piter, 2001. - 720 c.

Kashyrina E.V., Brovender O.O., Pobokina G.M.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL STRUCTURE OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF SPECIALISTS OF SOCIONOMIC PROFILE

The article deals with the socio-psychological structure of the professional activity of specialists of socionomic profile. Special attention must be paid to socionomic professions, which provide for constant interaction and direct communication in the process of professional activity, taking into account that the requirements to the representatives of these professions are increased, because the object of their work are other people. Modern society requires not only a large amount of professional knowledge, but also number of qualities of a mature person such as readiness for changing and developing, making independent decisions, correlating og their vital senses with the meanings of society values.

Key words: professional activity, socionomic professions, professional deformation, reduction of professional duties, social support, social integration.

Каширіна Євгенія Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Бровендер Олена Олександрівна – старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Побокіна Галина Миколаївна – старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк.

УДК 159.9

Ковальчук З.Я., Карамушка Т.В.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Стаття присвячена соціально-психологічним особливостям формування особистості підлітка. Автор стверджує, що формування провідних потреб підлітків відбувається з урахуванням змін в особистісному і соціальному розвитку відповідно до вікових особливостей. Емпіричні дослідження ряду авторів підтверджують, що у деяких підлітків чітко виявляються головні симптоми кризового періоду, зокрема, упертість, негативізм, зухвалість, егоїзм, протести відчуження, порушення ідентичності, незадоволення фізичним «Я», асоціальна поведінка.

Ключові слова: підліток, підлітковий вік, соціальна ситуація розвитку, криза, підліток – дорослий, підліток – ровесник.

Постановка проблеми. Сьогодні як на теоретичному, так і на практичному рівнях актуально залишається проблема виховання молодого покоління. Складна соціально-політична ситуація у країні призвели до помітних деформацій у процесі становлення особистості, зокрема, підліткового віку. Помітними стають егоїстичні